

Stanisław Korenik, Małgorzata Rogowska

Uniwersytet Ekonomiczny we Wrocławiu

OBSZARY POPRZEMYSŁOWE W NOWYCH REALIACH GOSPODARCZYCH NA PRZYKŁADZIE NOWEJ RUDY

Szybkie przemiany gospodarcze zachodzące w latach 90. XX w. oraz dziedzictwo ekstensywnie wykorzystanych terenów z okresu socjalizmu leżą u podstaw pojawienia się w polskich miastach rozległych obszarów poprzemysłowych, w których znaczny udział miały branże tradycyjne. Ich kurczenie się wobec załamania się popytu na generowane przez nie produkty (górnictwo węglowe) lub konkurencji wyrobów zagranicznych (przemysł włókienniczy, hutnictwo żelaza), wprowadzenie nowych technologii oraz likwidacja zakładów czy też wydziałów szczególnie uciążliwych dla środowiska (np. koksowni) doprowadziły do ograniczenia produkcji w ramach tradycyjnych branż gospodarki (szerzej: [Górzyński 1999]). W konsekwencji takich działań doszło do powstania rozległych terenów poprzemysłowych rozumianych jako obszary, na których nastąpiło przerwanie ciągłości działalności produkcyjnej oraz związanych z nią bezpośrednio funkcji pomocniczych w ramach zakładów przemysłowych. Dużą część tych powierzchni stanowią likwidowane kopalnie węgla kamiennego. Zamykanie kopalni węgla kamiennego stanowiło problem o podłożu nie tylko ekonomicznym, ale również społecznym. Artykuł traktuje o problemach restrukturyzacji i rewitalizacji obszarów poprzemysłowych na przykładzie Nowej Rudy.

Do najczęstszych kierunków współczesnych przekształceń terenów poprzemysłowych należy ich wtórne wykorzystanie dla innej działalności produkcyjnej bądź adaptacja na cele handlowe czy magazynowe. Odtwarzanie funkcji produkcyjnej na obszarach poprzemysłowych zachodzi głównie dzięki średnim i małym firmom [Domański 2001, s. 51-59].

W procesach przekształceń terenów poprzemysłowych szczególne znaczenie mają instytucje publiczne, a zwłaszcza władze samorządowe. Ich rola może mieć

wyłącznie regulacyjny charakter polegający na wykorzystaniu narzędzi planistycznych i nadzoru budowlanego. Władze lokalne mogą jednak stymulować i ukierunkowywać te przekształcenia za pomocą różnych instrumentów prawnych, finansowych i instytucjonalnych. Tempo przyrostu terenów poprzemysłowych w wyniku likwidacji zakładów, upadłości przedsiębiorstw oraz racjonalizacji ich działalności, ale także niezwykle silna konkurencja ze strony terenów niezabudowanych na obrzeżach miast i poza ich granicami administracyjnymi pozwalają przypuszczać, że powierzchnia terenów poprodukcyjnych, które nie będą w trwały sposób zagospodarowywane, będzie w najbliższych latach rosła.

Istnieje potrzeba szerszego i bardziej skutecznego zaangażowania instytucji publicznych w stymulowanie i ukierunkowywanie procesów przekształceń terenów poprzemysłowych. Warunkiem efektywnej aktywności samorządów na tym polu jest wola polityczna, określenie długoterminowej strategii działania oraz nieustanne monitorowanie sytuacji. Dysponując odpowiednimi informacjami, samorzady mogą właściwie kształtować miejscowe plany, wykorzystywać instrumenty finansowe, podejmować rozbudowę i modernizację infrastruktury oraz bezpośrednią interwencję gruntową. Przekształcenia obszarów poprzemysłowych mogą być dokonywane przez podmioty z zewnątrz lub firmy lokalne, zatem wymagać mogą zarówno działań samorządu ukierunkowanych na przyciąganie inwestorów z zewnątrz, jak i działań ułatwiających start lokalnym firmom (stymulowanie rozwoju endogenicznego). Doświadczenia zagraniczne potwierdzają bardzo dużą rolę partnerstwa publiczno-prywatnego w omawianej dziedzinie. Jednocześnie zagospodarowanie wielu niewykorzystanych terenów poprzemysłowych w miastach wymagać może zaangażowania instytucji i środków publicznych o charakterze ponadlokalnym [Domański 2001, s. 59].

Przekształcenia terenów poprzemysłowych pociągają za sobą wielorakie skutki ekonomiczne, społeczne, ekologiczne i przestrzenne. Kluczową korzyścią zagospodarowania terenów poprzemysłowych na cele aktywności gospodarczej są nowe miejsca pracy, głównie w firmach produkcyjnych i handlowych. Odtwarzanie funkcji produkcyjnej może mieć znaczenie szczególnie z punktu widzenia pracowników likwidowanych fabryk, których cechy i kwalifikacje mogą stanowić przeszkodę w znalezieniu pracy w trzecim sektorze. Do pozytywnych skutków ekonomicznych zaliczyć można również wzrost dochodów lokalnych podmiotów gospodarczych oraz wpływów podatkowych gminy. Zagospodarowanie obszarów poprzemysłowych wpływa także na poprawę wizerunku miasta (szczególnie w przypadku obiektów położonych centralnie bądź przy głównych drogach) oraz na jego ogólną atrakcyjność inwestycyjną. Poprawie może ulec też jakość życia społeczności lokalnych w wyniku rozwoju na terenach poprzemysłowych funkcji usługowych, powstania nowych ciągów komunikacyjnych lub obszarów rekreacji. Ponadto likwidacja bądź przebudowa starych kompleksów fabrycznych jest często okazją do kształtowania nowego ładu przestrzennego miasta, umożliwiając m.in. integrację z miastem terenu, który w okresie eksploatacji na cele przemysłu stanowił

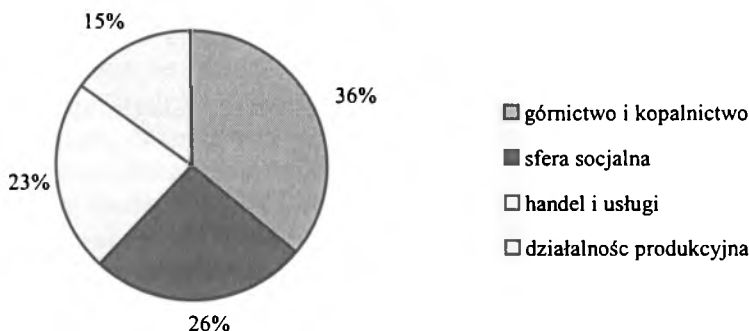
enklawę izolowaną fizycznie i społecznie od reszty miasta. Wykorzystanie terenów poprzemysłowych umożliwi ograniczenie zapotrzebowania na tereny niezabudowane [Domański 2001, s. 56].

Istnienie dużej części obszarów poprzemysłowych związane jest przede wszystkim z wcześniejszym funkcjonowaniem na tych obszarach kopalni węgla kamiennego. Wprowadzone na początku lat 90. reguły gospodarki rynkowej ujawniły katastrofalny stan polskiego górnictwa węgla kamiennego, stwarzając konieczność szybkiego działania w kierunku ich restrukturyzacji, ale przede wszystkim likwidacji tych, które nie rokowały nadziei na poprawę. Zlikwidowanie nierentownej kopalni było przede wszystkim poważnym problemem społecznym i politycznym ze względu na monokulturę, jaka wytworzyła się na tych obszarach, a co za tym idzie, ogromną rzeszę, zatrudnionych tam osób. Przykładem miasta, w którym szczególnie widoczny staje się problem likwidacji kopalni, jest Nowa Ruda, gdzie w kopalni węgla kamiennego (KWK) w roku 1991 pracowało blisko 5 tys. pracowników. Zatrudnieni tam ludzie stanowili zdecydowaną większość mieszkańców miasta i okolicy. Gdyby kopalnię zlikwidowano w krótkim czasie, dla miasta byłaby to prawdziwa katastrofa, dlatego władze centralne postanowiły zlikwidować kopalnię stopniowo do końca roku 2001, dając tym samym kierownictwu kopalni, zatrudnionym tam górnikom, władzom miasta i gminy, a także samym mieszkańcom czas na zasadniczą zmianę struktury zawodowej i gospodarczej tego miasta [Stalewski, Szpak 2000, s. 71-72]. Główną przyczyną likwidacji KWK „Nowa Ruda” była jej nierentowność.

W roku 1994 władze kopalni przyjęły Program restrukturyzacji przedsiębiorstwa Kopalnia Węgla Kamiennego „Nowa Ruda”. W duchu odpowiedzialności za los załogi, miasta i regionu założono w nim kilka przedsięwzięć mających na celu złagodzenie społecznych skutków likwidacji kopalni, głównie w postaci takiego zagospodarowania jej majątku, które tworzyłoby nowe miejsca pracy dla odchodzących z pracy górników. Proces likwidacji przebiegał w dwóch fazach. W trakcie trwającego do końca 1995 r. pierwszego etapu przeprowadzono likwidację pola „Piast”, natomiast drugi etap, zakończony u schyłku roku 2001, objął likwidację pola „Słupiec”. 10-letni okres zamykania kopalni wykorzystany został na jej restrukturyzację, w wyniku której utworzono różne samodzielne podmioty gospodarcze. Należy zaznaczyć, iż kopalnia była centralnym podmiotem gospodarczym, zatrudniającym ponad 11% ogółu ludności będącej w wieku produkcyjnym, co oznacza, że w sposób bezpośredni oddziaływała ona na poziom i warunki życia blisko 40% ogółu mieszkańców obszaru. Wpływy z tytułu podatku od nieruchomości będącego głównym źródłem dochodów własnych miasta Nowa Ruda w największej części (60%) pochodziły właśnie od KWK. Tym samym udział KWK w dochodach własnych gminy wynosił blisko 36%, co w odniesieniu do struktury pozostałych wpływów stanowiło największy udział, na co wskazuje wykres na rys. 1 [*Plan Strategiczny... 1997*].

W roku 2004 miało dojść do całkowitego zaprzestania wydobycia węgla z czynnego jeszcze złoża „Słupiec”. Do tego czasu kopalnia planowała stworzyć

łącznie 976 nowych miejsc pracy w ramach 22 wówczas funkcjonujących i nowo utworzonych podmiotów gospodarczych, jednakże w utworzonych przedsiębiorstwach znalazło pracę ok. 250 osób. Według przewidywań w tym samym czasie 3621 pracowników (według stanu z 31 grudnia 1995 r.) kopalni miało stracić pracę, z czego na urlopy górnicze miało zostać odesłanych 1569 osób, 666 miało możliwość przejścia do innych podmiotów utworzonych przez kopalnie, zaś 26 osoby mogły przejść do innych kopalń. Zwolnienie 755 osób miało stanowić tzw. ubytek naturalny; w większości przypadków było to związane z przejściem na emeryturę. Pozostałe 605 osób straciłoby pracę, nie mając zagwarantowanych alternatywnych możliwości jej podjęcia.

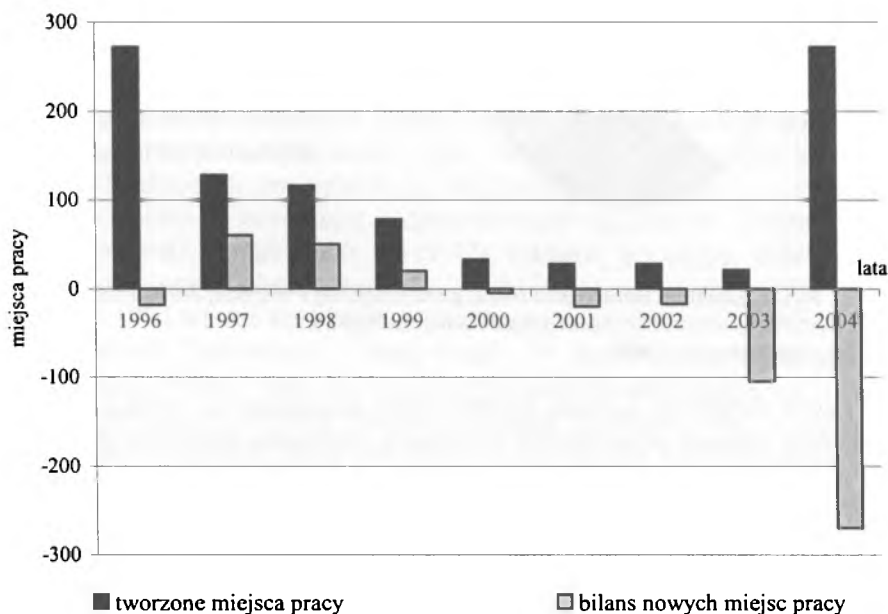
Rys. 1. Struktura zatrudnienia trzech gmin: miejskiej i wiejskiej Nowa Ruda oraz gminy Radków w 1995 r.

Źródło: [Plan Strategiczny... 1997].

Całkowita likwidacja kopalni spowodowała załamanie się sytuacji społeczno-gospodarczej regionu przez wzrost bezrobocia, radykalne obniżenie poziomu dochodów mieszkańców, dochodów gmin (przede wszystkim miasta Nowa Ruda) oraz dochodów sfery handlowo-usługowej. Likwidacja tak dużego podmiotu gospodarczego, jakim było KWK, wpłynęło również na gminy sąsiednie, aczkolwiek w nieco mniejszym stopniu. Warto wspomnieć, iż w wyniku przemian strukturalno-własnościowych redukcji uległo zatrudnienie w innych noworudzkich zakładach dużo mniejszych niż kopalnia, takich jak m.in. specjalizująca się w produkcji radiodbiorników filia dzierzoniowskiej „Diory”, która w roku 1991 uległa całkowitej likwidacji, Spółdzielczy Zakład Przemysłu Ludowego i Artystycznego „Splot” (zwolniono 60 osób), Zakład Świdnickich Fabryk Mebli (30 osób), Zakład Legnickiego Przedsiębiorstwa Przemysłu Dziewiarskiego (94 osoby).

Okres zdominowanej przemysłem gospodarki miasta zamknięty wspomnianą likwidacją głównych zakładów pracy wpłynął decydująco na wystąpienie znacznych zachwiań gospodarczych oraz na bardzo utrudnione wykształcanie się struktury gospodarczej opartej na produkcyjno-usługowej działalności małych i średnich przedsiębiorstw prywatnych – struktury dostosowanej do naturalnych warunków demograficznych i gospodarczych przygranicznego i górskiego położenia miasta

Nowa Ruda oraz uwarunkowań historyczno-kulturowych subregionu ziemi kłodzkiej. Pomimo podejmowanych od pierwszej połowy lat 90. licznych prób wdrażania współfinansowanych z programów przedakcesyjnych UE działań mających na celu aktywizację sektora małych i średnich przedsiębiorstw (działalność Agencji Rozwoju Regionalnego „AGROREG” SA – w tym utworzenie Noworudzkiego Parku Przemysłowego na zdegradowanych terenach pogórnictwa) i udostępniania przez noworudzki samorząd znacznych terenów inwestycyjnych (w tym terenów Specjalnej Strefy Ekonomicznej), miasto Nowa Ruda ma stałe, bardzo wysokie zapotrzebowanie na wdrażanie przedsięwzięć aktywizujących, wzmacnianie atrakcyjności inwestycyjnej ośrodka i odnowienie funkcji turystycznych. Obecnie struktura mikroprzedsiębiorstw w Nowej Rudzie zdominowana jest typem drobnej działalności handlowej.

Rys. 2. Bilans rozwoju sytuacji w zakresie potrzeb i tworzenia nowych miejsc pracy w Nowej Rudzie i okolicach w latach 1996-2004

Źródło: [Plan Strategiczny...1997, s. 11].

Zmiana modelu gospodarki w przełomie ustrojowym Polski wpłynęła decydująco na zamknięcie dalszych perspektyw rozwoju miasta na podstawie dotychczas rozwiniętej działalności przemysłowej. Prognozowane w planowaniu strategicznym wszystkie szczeble problemy społeczno-gospodarcze Polski wynikające z postępu procesów rynkowych i restrukturyzacyjnych wywarły silne piętno na znacznych obszarach przestrzeni miejskiej Nowej Rudy: wielohektarowe powierzchnie terenów zdegradowanych składowaniem odpadów powydobywczych,

liczne, wymagające zmiany funkcji poprzemysłowe obiekty kubaturowe, w części wymagające fizycznej likwidacji infrastruktura i urządzenia specjalistyczne, znaczny wzrost udziału powierzchni martwych, niegenerujących wpływów podatkowych, liczne bariery adaptacyjne i wymagające kosztownej interwencji permanentne obciążenia środowiska naturalnego – to aktualny balast gminy Nowa Ruda utrudniający wydatnie lub uniemożliwiający samodzielne wdrażanie działań zaradczych. Ponadto gmina Nowa Ruda w następstwie uwarunkowanych makropolitycznie i makroekonomicznie procesów restrukturyzacyjnych dotknięta została w sposób szczególny zjawiskiem wypłukiwania zasobów ludzkich oraz kryzysem decydującym o rozwoju wartości ludzkich.

Doświadczenia krajów Unii Europejskiej dowodzą, że zagospodarowanie terenów poprzemysłowych przez podmioty gospodarcze jest możliwe w przypadku konkurencyjności tych terenów wobec innych lokalizacji. Jednocześnie inwestorzy oczekują od gmin środków wspierających sfinansowania nakładów w zakresie ochrony środowiska, dekontaminacji gruntu czy też realizacji koniecznych rozbiórek i wyburzeń oraz likwidacji starej infrastruktury.

Gmina Nowa Ruda ma lokalny program rewitalizacji (LPR), który stanowi załącznik do uchwały Rady Miejskiej w Nowej Rudzie nr 331/XL/05 z 30 grudnia 2005 r. i jest wiążącym elementem samorządowego prawa lokalnego wspierającego rozwój społeczno-ekonomiczny miasta Nowa Ruda oraz kształtowanie ładu przestrzennego w powiązaniu z historyczną tradycją miasta i realnymi perspektywami rozwoju w obszarze europejskim.

Głównym celem realizacji LPR gminy Nowa Ruda jest osiągnięcie poprawy i stabilizacji sytuacji społecznej, jak również dokonanie odnowy wizerunku miasta Nowa Ruda gwarantującej powstrzymanie marginalizacji miasta oraz skuteczne osiąganie celów społecznych i gospodarczych w perspektywie długofalowej w warunkach wzrastającej konkurencji mikro- i makroregionalnej.

Program LPR koncentruje się na przedsięwzięciach, które w swojej istocie w sposób możliwie najściślejszy powiązane są z głównymi problemami miasta: silnym ujemnym trendem migracyjnym, szczególnie dotkliwą i bardzo wysoką stopą bezrobocia, zbyt niskim potencjałem przedsiębiorczości, znaczącą skalą postępujących problemów patologicznych oraz podupadłym, aczkolwiek wartościowym mieniem materialnym, w tym szczególnie cennymi zabytkowymi zespołami urbanistycznymi oraz zagospodarowywanym stopniowo mieniem postindustrialnym – w zakresie rokującym realne możliwości aktywizacji dla zaspokajania palących potrzeb lokalnej społeczności oraz potrzeb podnoszenia konkurencyjności ziemi kłodzkiej i pozycji regionu [*Plan Strategiczny...*1997].

Zgodnie z podsumowaniem programu ZPORR na lata 2004-2006 [<http://www.zporr.dolnyslask.pl>] przygotowanym przez Wydział Funduszy Europejskich i Polityki Regionalnej Urzędu Marszałkowskiego Województwa Dolnośląskiego Nowa Ruda zajęła 3 miejsce po gminie wiejskiej Krośnice i gminie miejskiej Świeradów Zdrój pod względem wysokości środków przypadających na jed-

nego mieszkańca (ok. 1750 zł). W zestawieniu dotyczącym wysokości dofinansowania powiatów znalazła się natomiast na pierwszym miejscu. Tak wysoki stopień wykorzystania pozostawionych do dyspozycji środków z funduszy unijnych optymistycznie rokuje na przyszłość. Pojawiają się jednak nowe możliwości w związku z nowym okresem programowania Unii Europejskiej na lata 2007-2013. Zgodnie z zapisami regionalnego programu operacyjnego dla województwa dolnośląskiego na lata 2007-2013 priorytet 10 (odnowa zdegradowanych obszarów miejskich Dolnego Śląska) będzie dotyczył wsparcia dla realizacji lokalnych programów rewitalizacji miasta zamieszkiwanych przez co najmniej 10 000 mieszkańców. Kwota przewidziana na realizację tego priorytetu to ponad 133 mln euro [www.rpo.umwd.pl].

Literatura

- Domański B., *Przekształcenia terenów przemysłowych w województwach śląskim i małopolskim – prawidłowości i uwarunkowania*, [w:] *Problemy przemian strukturalnych w procesie wdrażania reguł gospodarki rynkowej*, red. Z. Ziolo, Komisja Geografii Przemysłu PTG, Warszawa 2001.
- Górczyński M., *Analiza, ocena i perspektywa procesów restrukturyzacyjnych w sektorze górnictwa węgla kamiennego*, Centrum Analiz Społeczno-Ekonomicznych (CASE), Warszawa 1999.
<http://www.zporr.dolnyslask.pl>.
- Plan Strategiczny Rozwoju Zespołu 3 Gmin (Nowa Ruda – gmina miejska i wiejska, gmina Radków)*, Agencja Rozwoju Regionalnego AGROREG w Nowej Rudzie, nr projektu 02-I002/3, Warszawa, 22.03.1997.
- Stalewski T., Szpak A., *Likwidowanie kopalni węgla w małym mieście górniczym*, „Studia Regionalne i Lokalne” 2000 nr 4(4).
www.rpo.umwd.pl.

POST-INDUSTRIAL AREAS IN NEW ECONOMIC REALITIES ON THE EXAMPLE OF NOWA RUDA

Summary

Changes begun in the early nineties of the 20th Century, basing mainly on building new economy caused a decrease in the impact of traditional industry, which can be easily noticed in the emergence of extensive post-industrial areas in Polish cities. Closing stone coal mines caused many problems not only on economic background but on social situation as well. The article concerns the problem of restructuring and revitalization these extensive areas on the example of Nowa Ruda.